

NAGY ZOLTÁN

PÁVEL ÁGOSTON 1940. ÉVI 26 NAPOS ŐRSÉGI GYŰJTŐÚTJÁNAK TANULSÁGAI

PÁVEL ÁGOSTON NÉPRAJZI GYŰJTÉSÉNEK TÉMAKÖRE

Pável Ágostonnak az 1940. augusztus hóban megszervezett szalafői Országos Táj- és Népkutató Táborban betöltött szerepével már több tanulmányban foglalkoztunk. Az 1927. és 1936. évben megjelent munkáiról, az 1942–1976 között nyomtatásban napvilágot látott tanulmányai alapján a néprajztudományban betöltött szerepéről különböző orgánumokban értékes dolgozatok láttak napvilágot. Ezek jelentős része foglalkozott tudományszervező munkásságával, gyűjtőtevékenységével, ihletett hangvételű írásaival, és a fotografálás fontosságával is.¹ Jó lett volna, ha most maga számolt volna be az 1940. évi őrési gyűjtőútjáról úgy, mint tette az *Őrségi képekben*², de e helyett csak egy rövid intézményi jelentésből kapunk tudósítást arról, hogy az általa oly nagyon megkedvelt tájról mit is hozott haza tarsolyában: „*Legfontosabb jelentenivalóm mégis az augusztusi 26 napos őrési tanulmányutam, amelyről 280 fényképfelvétellel, 80 rajzzal, 37 igen szép tárggyal és igen jelentékeny jegyzetanyaggal érkeztem haza. Az utóbbiak között van az őrési lentermelésnek, töktermelésnek és olajütésnek, kölestermelésnek, hajdinatermelésnek, és a párásnak (párolásnak) és gyűjtőgető gazdálkodásnak már szinte végleges*

1 Csak az utóbbi esztendő publikációiból válogatva: M. KOZÁR Mária: Pável Ágoston „népies tárgyú” fényképfelvételei. *Vasi Szemle*, 1996. (50.) 1. sz. 15–16. old.; ILLÉS Péter: Pável Ágoston (Az élmény, az irodalomtudós és az etnográfus konfliktusa) *Vasi Szemle*, 2003. (57.) 1. sz. 55–66. old.; NAGY Zoltán: Őrségi táj- és népkutató tábor Szalafő–Őrszentpéter, 1940–1941. Savaria – A Vas megyei Múzeumok Értesítője 33. Szombathely, 2010. 145–179. old.; KEMÉNY Katalin: Az Őrségi táj- és népkutató tábor szalafői házlapjai [226 lap táblázatos feldolgozása]. Savaria – A Vas megyei Múzeumok Értesítője 33. Szombathely, 2010. 181–227. old.; NAGY Zoltán: A fotográfia és tárgyrajzolás jelentősége Pável Ágoston őrési gyűjtőútjain. Savaria – A Vas megyei Múzeumok Értesítője 34. Szombathely, 2011. 226–265. old.; NAGY Zoltán: Pável Ágoston szárnyai alatt. Kiss Gyula bölcsészhallgató néprajzi gyűjtése az 1940. évi Őrségi táj- és népkutató táborban. *Vasi Szemle*, 2011, (65.) 4. sz. 423–445. old.; GRÁFIK Imre: Fényképezte Pável Ágoston. *Vasi Szemle*, 2016. (70.) 4. sz. 428–437. old.

2 PÁVEL Ágoston: Őrségi képek. *Vasi Szemle* 1936. [3. évf.] 5–6. sz. 318–338. old.

formában megfogalmazott feldolgozása” – vetette papírra 1940. december hó végén.³ E rövid számadás egyúttal hiteles tanúvallomás is arról, hogy valójában milyen tárgykörben végzett beható néprajzi gyűjtést e hosszú hetek alatt, melynek végső mérlegét öt nyomtatásban megjelent tanulmánya adja⁴. E kiváló leíró néprajzi munkák jó része azonban már csak posztumusz kerülhetett az olvasók elé, s mint ahogyan leánya, S. Pável Judit a hozzájuk fűzött jegyzetekben írja, „Hiányzik az összeállításból P. Á. meglevenítő, ízes nyelve”⁵ – és, tegyük hozzá: az a sok-sok fényképfelvétel is, melyet 1940 nyáruatóján gyűjtése közben készített, de az általa gyűjtött 37 tárgyból is lehetett volna illusztrációként válogatni, ha azok a háború viszontagságait mind átélték volna.⁶

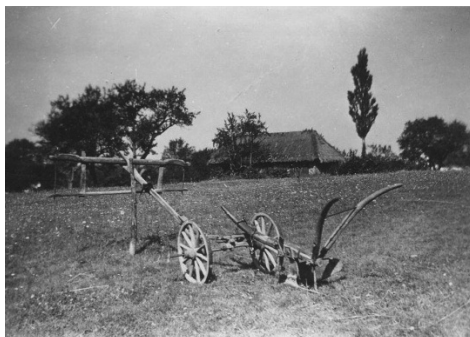
PÁVEL ÁGOSTON ŐRSÉGI FOTOGRFÁIÁINAK HÁNYATOTT SORSA

A fotográfiai sorsa hányatottabb, mint eddig gondoltuk. Azt tudjuk, hogy Pável 1940. október 30-án kelt levelében⁷ örömmel közölte a szalafői Tamaskó Albert gőzfűrész-tulajdonosnak, hogy „az én fényképfelvételeim is jól sikerültek, most vannak előhívás alatt. Persze nagy tömegről lévén szó, soká is tart a munka [...] csak most kerültek az előhívott lemezek kópiázás végett a fényképészhez.” Tehát Szombathelyen még mind megvoltak, 6x9 cm-es kontaktokat készítettett a fényképpel, hogy az eredeti negatívokat el tudja küldeni Budapestre a Táj- és Népkutató Intézetbe, amely az országos gyűjtés keretében finanszírozta a terepen való fényképezést. A küldemény annak rendje-módja szerint oda meg is érkezett, majd a teljes őrségi gyűjtőtábor iratanyagával együtt – másokéval egyetemben – a Néprajzi Múzeumba került. Ott két dobozban tárolták a teljes anyagot. 1947. december 1-én Kovács Péter hitelesítő aláírásával ellátott jegyzék készült, melyben ez állt: „A II. számú doboz a 6. tételszám alatt Dr. Pável Ágoston 6x9-es filmjei 279 db. Tárgymutatóval, rendezett értékes”⁸ Hogy ezt követően mi történt Pável fotóival, azt nem tudjuk, csak azt, hogy a gyűjtőnaplók

- 3 Savaria Múzeum Történeti Adattára K–281. XIV. szám. Az 1941. december 31-ei jelentésében pedig vendvidéki újtárolt számolt be ugyanitt, „Június, július és augusztus folyamán több ízben, összesen mintegy négyheti vendvidéki tanulmányúton voltam. Értékes fénykép és jegyzetanyaggal tértem vissza az útról.”
- 4 PÁVEL Ágoston: Rigászás a Vendvidéken és az Őrségben. *Néprajzi Értesítő*, 1942. 2. sz. 141–163. old.; PÁVEL Ágoston: Töktermelés és olajütés Szalafőn. *Ethnographia*, 1949. 1–4. sz. 139–154. old.; PÁVEL Ágoston: Jegyzetek a köles- és hajdinatermesztésről (145–156); Mit gyűjtenek Szalafőn (157–173. old.); Jegyzetek a lentermelésről (174–188. old.); „Párlás, illetőleg páras” (közneven mosás) (189–196. old.); Halála után harminc évvel, 1976-ban S. Pável Judit szerkesztésében *Pável Ágoston válogatott tanulmányai és cikkei* kötetben kapott publicitást.
- 5 Idézzük *Pável Ágoston válogatott tanulmányai és cikkei* című idézett kötetének 280. oldalán tett megjegyzését.
- 6 Sajnos csak a Néprajzi Tár gyarapodási naplójából ismerjük a vásárolt tárgyakat, hiszen ennek jegyzéke megmaradt, de ezekből Bárdosi János 1959–1960. évi leltározása során csupán kilencet tudott azonosítani. Ezután már kísérlet sem történt újabb szembesítésre, a veszteséget a háborús körülmények okozta kárral együtt leírhatták, pedig a két megvett ácsolt láda („Fragott menyasszonyi láda”, Tamaskó Vilmos Templom szer) közül egyikről 1940-ben a helyszínen fotó is készült (SNF 1351 Tamaskó, V. Templom-szer), ami alapján érdemes lenne ma is vizsgálni.
- 7 SM történeti adattára 271/1940. Pável Ágoston levele Tamaskó Andrásához, 1940. október 30. Ebben a levélben arra kéri a gőzfűrész-tulajdonost – akinek Pável által számon tartott fényképezőgépe van –, hogy különböző szempontok szerint készítsen számára őszi felvételeket, „jeleneteket” gyűjtései illusztrálásához.
- 8 Gyűjtőnaplót nem találtak itt, mert Pável a jegyzeteit nem adta le, hiszen azt eredetileg is a szombathelyi múzeumban kívánta elhelyezni.

adattári jellel (EA) és számmal való ellátásakor 1967-ben (!) már az összesen 1560 oldalt számláló őrségi gyűjtéshez fotók nem tartoztak, azaz mindet kiemelték, és a mai napig talán leltározatlanul várják valahol jobb sorsukat.⁹ E számbavétellel azonban még nem oldódott meg a rejtély, noha kijelenthetjük, hogy a *Pável őrségi gyűjtésének legfontosabb bizonyítékai közé tartozó fényképfelvételei nem estek a II. világháború áldozatául*, legalábbis Buda-

pesten. Itt más történt. Vargha László 14 felvételt kiemelt belőlük¹⁰ a Magyar Népi Építészeti Gyűjtemény számára, melyek ma Szentendrén tanulmányozhatók. Ezek nem duplum kópiák, ahogy azt Gráfik Imre felvette,¹¹ hanem olyan felvételek, melyek a Savaria Múzeum megmaradt „*kollekcijából*” hiányoznak. Ennek alapján felvethető, vajon a Savaria Múzeum birtokába mikor kerültek a páveli fotók kontaktjai, ha azokat csak Dömötör Sándor (1952) idejében leltározták be.¹² Az eddig leírtak látszólag technikai részletek, de nem így van abban az esetben, ha a szerzőt, a fotográfust kívánjuk őrségi útján nyomon követni. Azt tapasztal-

Iga (járom) tézsola, eketaliga Zsoldos Ernő Szalafő, Templomszer 49. számú háza portáján 1940 aug. (-) SNF 1344.

tuk ugyanis, hogy a Savaria Múzeum Néprajzi Osztályának fotóarchívumát a kezdeti időkben – az intézményi zavaros időket is figyelembe véve – szakszerűtlenül leltározták be. Nemcsak a Pável-felvételeket illetően, ahol az egymást követő filmkockák természetes sorrendjét jól láthatóan a leltári számadáskor a legkevésbé sem tartották be. Persze nem állt rendelkezésükre a Néprajzi Múzeumban akkor még talán meglévő II. számú dobozbeli tárgymutató, melyet ma is fájó szívvel nélkülözünk. Így nem tudjuk igazán, hogy Pável Ágoston mikor és kinél készített felvételeket. A szentendrei MNÉGY-ben¹³ leltározók azon-

9 Nagy: idézett munkájában [Savaria Értesítője 33 (2010)], a 151–153. oldalon Kovács Péter lajstromából tudjuk, hogy Takács Istvánnak „*sok filmmelléklete*” volt. Tálasi Istvánnak kisfilmes fényképei kb. 64 db, Takács Istvánnak fényképei, filmjei, Bödei Jánosnak filmjei, rajzai és fényképei, Kajnok Jánosnak felvételei (képek jegyzékével együtt), 4 db filmtekercs külön-külön dobozban Takács I. felvételei, Dr. Tálasi István filmjei gyűfásdobozban. Ezek a felvételek ma nem találhatóak meg a gyűjtőfüzetek társaságában.

10 Egyébként itt találjuk Pável 1927. évi felvételeivel együtt Gönyei Sándor, Viski Károly népi építészeti felvételeit is, akik szintén Pável meghívására (vagy utólagos tudtával) 1935–1939 között az Őrségben fényképeztek.

11 GRÁFIK Imre: Fényképezte Pável Ágoston i. m. 430. oldalán így ír: „*A hagyaték fényképkollekciónak egy része bizonyosan másolat mégpedig/jelletehetően bizonyíthatóan más kollekciónak, így a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnologiai Adattárának fotógyűjteményéből.*” Ez igaz Pável 1927-es cikkének közölt fotóiról, de nem igaz az 1940-es gyűjtés fotóiról. A Néprajzi Múzeumban van még mit keresni. Magam láttam ott dolgozóként 1979-ben, hogy Györffy György felesége kazalnyi be nem leltározott negatívval küszködött, másutt, talán a rajztárban pedig emlékeim szerint láttam néhány kítűnő térképet, metszeteket a szalafői gyűjtésből. Házfalazatokat vettek számba azokon a rajzokon az Őrséget illetően. Emlékszem rá, az 1940. évi gyűjtés anyaga volt. Később próbáltam felkutatni ezeket, de szándékomat kudarc övezte. Biztosan megvannak valahol, de kétséges, hogy leltárszámot kaptak-e.

12 Egy felvétel van csak a Pável-hagyatékban, Jakosa Antalról és fiáról, amit viszont tévesen az újraközzétett *Őrségi képekbe* illesztettek be 1976-ban, de valójában Pável Ágoston Jakosa Antalt csak 1940-ben ismerhette meg. Az övele való ismerkedésről bővebben beszámol a szerző az olajútjással kapcsolatos dolgozatában.

13 Magyar Népi Építészeti Gyűjtemény, Szentendre

ban figyelembe vették a filmkockák egymást követő rendszerét, így is leltároztak, aminek köszönhetően legalább néhány filmkocka segítségével visszarepülhetünk az időben. Most azonban a tényekkel kell foglalkoznunk. Pável Ágoston őrségi felvételeiből 66 db a Savaria Múzeumban, míg 14 db a MNÉGY-ben található. A többi elveszett. Eltűnt, megsemmisült a fényképek kétharmada! Felvetődik a kérdés: lehet-e a fotók megmaradt 1/3-ából hiteles, szakszerű, tudományos következtetést levonni Pável gyűjtőmódszerére vonatkozóan az őrségi gyűjtőútról, vagy akár csak néhány napjáról is? Aligha. A talajvesztett kísérlet kudarcát csak növelheti az a sajátosság, hogy Pável Ágoston mozgását csupán a vele együtt rajzoló Szabó László rajz szakos főiskolai hallgató¹⁴ naplótöredékén keresztül kísérlelhetjük meg rekonstruálni.

A NÉPRAJZI ADATGYŰJTÉS ÉS FOTÓZÁS HELYSZÍNEI

Néhány általánosítást azonban Kemény Katalin házlapokból szerkesztett táblázatára vetített adatainkból megtehetünk. A 168 lakott házra vetített adatokból kitetszik, hogy Pável az őrségi gyűjtés során legalább 27 helyen fotózott, legalább 25 házban gyűjtött, ezenkívül még 9 házban tárgyakat is szerzett a vármegyei múzeum számára. Adataink birtokában azt látjuk, hogy gyűjtőmunkája intenzív lehetett a négy hét alatt, mivel a szalafői porták több mint egynegyedében megfordult, ami igen nagy teljesítményt jelent. Nemhiába jegyezte meg Bödei János néptanító gyűjtőtársa Kádár Lászlónak írt mentegetőző levelében, hogy [rajta kívül] „*annyit csak Pável dolgozott és senki más.*”¹⁵

A kéziratos gyűjtéseiből kinyert adatközlők laccímeit¹⁶ figyelembe véve úgy tűnik, hogy őrségi tartózkodása során csak a jelentésében megfogalmazott néprajzi gyűjtéseket végezte el. A topográfiailag is azonosítható 25 adatközlő közül bizonyíthatóan a gyűjtőgetést – ide értve a halászatot, vadfogást, madárfogást, erdőgazdálkodást, gombák, gyümölcsök, növények és gyógyító füvek gyűjtését is – 10, a köles–len–hajdina termesztést 8, a töktermelést és feldolgozást 3, a rigászatot 3, a párulást 1 adatközlőhöz köthetjük. Feltételezzük azonban, hogy számuk több lehetett, már csak azért is, mert évi jelentéseiből kitetszően Pável 1941–1943 között még néhány kisebb őrségi utat tett, de azok eredményeit nem ismerjük. 1940 augusztusában többnyire az Alsó-szeren,¹⁷ Templom-szeren¹⁸, Pap-szeren,¹⁹

14 S. Pável Judit tévesen állítja, hogy Szabó László szalafői rajztanár. „*A rajzok részben a szerző vázlatai, részben a szerző kérésére a szalafői Szabó László...munkája.*” Pável Ágoston válogatott tanulmányai és cikkei, Szombathely, 1976, 280. old. A gyűjtőfüzet-töredékből nem derült ki, Szabó László valójában honnan érkezett a táborba. Az viszont igaz, hogy nemcsak Pável, hanem később saját fényképei felhasználásával Kardos László is őt használta fel doktori disszertációja, *Az Őrség népi táplálkozása* (1943) címen megjelentetett könyve illusztrálására.

15 Bödei János Kádár Lászlónak írt levele. Néprajzi Múzeum EA 7813.

16 Két forrás állt rendelkezésünkre. A fényképek kópiáin kapott információ, valamint a megjelent dolgozataiban említett nevek, illetve az S. Pável Judit által kigyűjtött és jegyzetben megadott adatközlők nevei és címei összesen 25 nevet tartalmaztak. Természetesen ezek az adatok csak a megjelent munkák gyűjtési adatainak feldolgozását jelentik. A publikálásra alkalmatlannak ítélt adatok forrásai viszont ismeretlenek maradtak.

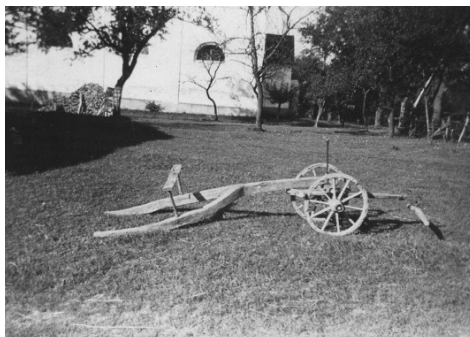
17 Alsó-szer 47, 11, 41, többnyire lentermelést gyűjtött, aminek időpontjai is ismereteseek.

18 Templom-szer 45/A, 49, 52, 53, 55. sz. alatt többnyire gyűjtőgetéssel kapcsolatos adatokat gyűjtött.

19 Pap-szer 73, 78, sz. alatt gyűjtőgetést, a 79, 85 szám alatt főleg gombászatot gyűjtött.

Felső-szeren,²⁰ a Pityer-szeren²¹ és a Csörgő-szeren²² tevékenykedett. Az Alsó-szeren főleg *lentermesztéssel*, a Templom-szeren *gyűjtögetéssel*, azon belül *gombászással, tőktermeléssel*. A Felső-szeren felvett adatokból kitűnik, hogy egy-egy kisebb *köles-, hajdinatermesztéssel, rigászással, olajütéssel* kapcsolatos „felvételezést” is tett. „Párulás”-ra egy „*félszavas*” megjegyzésen kívül nem sikerült igazán konkrét gyűjtőhelyet felfedezni. A *rigászást* mindössze hárman, az *olajütést* egy ember művelte Szalafőn. E gyűjtések kapcsán a személyes kikérdezés Pável írásában is visszatükröződik.

A mindenki által ismert munkafolyamatokat lejegyezve általános témakörök-nél publikációiban neveket nem említ, inkább általánosításra törekszik. A táblázatra vetített pontok alapján láthatjuk, hogy általában egy-egy kisebb témakört 6–9 adatközlő segítségével gyűjtött fel, a nála szokásos alapossággal, nyelvészeti vonatkozások figyelembe vételével. Megállapíthatjuk, hogy Szalafőn Pável Ágoston komplex gyűjtést folytatott, tökéletesen kiforrott gyűjtéstechnikáját kamatoztatva. *Tudatában volt annak, hogy körültekintően kell viselkednie, ha számára ismeretlen embereket akar kikérdezni. Szabó László írta róla, hogy „Egy-egy házba belépve óvatosan tette fel kérdéseit. Nézelődni jöttünk csak, nem zavarjuk magukat – kezdte a szokásos módon. Tudván azt, hogy a fülusi embernek nincs felesleges ideje hosszas tere-ferére, főleg a nyári dologidőben”*²³ Vilko Novak is hasonló véleményen volt, megtoldva azzal, hogy a „*Vendvidéken könnyen megnyerte az emberek bizalmát főleg akkor, amikor velük tájnyelvükön váltott szót gyűjtés közben.*”²⁴ Feltehetően vendvidéki gyűjtőútjainak és publikációnak híre eljuthatott a tábor diákjai közé, mert egymás közt Pávelt „*vend király*”-nak nevezték.

Csusztatu, eketaliga, tézsola. Zsoldos János Szalafő, Pityerszer [132.] számú háza udvarán, 1940. aug. (-) SNF 1342.

KÍSÉRLET PÁVEL ÁGOSTON FOTOGRFÁIÁNAK TEMETIKAI, TÉR- ÉS IDŐBELI REKONSTRUÁLÁSÁRA

A gyűjtésre szánt idő egy részét Pável Ágoston fotografálásra fordította. A megmaradt kép-gyűjteményből azonban nem lehet rekonstruálni pontosan, hogy a négy hét alatt merre járt.

20 Felső-szer 97-ben rigászatot, 101, 103, 130. sz. alatt köles-, hajdina- és lentermesztést, a 114. sz. alatt a rigászással, 120. sz. alatt a borzfogással kapcsolatos adatokat gyűjtött.

21 Pityer-szer 134. sz. alatt rigászással kapcsolatos adatokat, 137. sz. alatt köles-, hajdina-, lentermesztéssel kapcsolatos adatokat gyűjtött.

22 Csörgő-szer 150, 173. sz. alatt köles-, hajdina-, lentermeléssel kapcsolatos adatokat, míg a 167. szám alatt Jakosa Antal ezermester házában az olajütést tanulmányozta.

23 NAGY Zoltán i. m. Savaria Évkönyv (2011) 236. old.

24 M. KOZÁR Mária i. m. 53. old.; NAGY Zoltán Savaria Értesítő 33 (2010) i. m. 165. old.

Már csak azért sem, mert a kontaktokon ugyan rendszerint fel van tüntetve, hogy Szalafőn augusztus hónapban mikor készült a felvétel, legtöbbször az is, hogy melyik szeren kinél fordult meg,²⁵ de a napra vonatkozó időpont teljesen hiányzik. A rendelkezésünkre álló adatokat táblázatunkra vetítve annyi valószínűnek látszik, hogy az Alsó-szer 17–34. házak közül egyiknél sem állt meg, a Pusztaszeren sem, de még az általa jól ismert Pityer-szeren sem. A Csörgő-szeren és a Gyöngyös-szeren viszont ebben az időben éppen masinával csépeltek, ami felkeltette Pável Ágoston figyelmét. Fényképezett is, igaz, a felvételek egy híján mind elvesztek. A gyűjtők általában aggódtak az időjárás miatt, az esős napokat számon tartották. Augusztus 18-án, vasárnap, 20-án, kedden, 22-én, csütörtökön zuhogott. Ekkor nem lehetett igazán jól fényképezni, mert ahhoz szép napsütéses idő kellett. Belső térben sem tudtak felvételeket készíteni, mert ott sötét volt. A még meglévő füstökonyhában sem, de Jakosáék kamraműhelyében sem lehetett fotózni vaku hiányában. Fényképezőgéppel nem lépték át a házak küszöbét, így a Csörgő-szer 151. szám alatt lakó Vörös Sándor 42 éves napszámosnál sem, akiről feljegyezték, hogy a házat bérlő évi 24 pengőért. Rendes, tiszta a lakás, [de] füstökonyhájuk van. Ezért a naplójegyzésben ez áll: „*Fénykép a füstös konyha bejáratából*”. Hogy mi lett a képből, nem tudhatjuk, mert ilyen felvételnek nyoma sincs az archívumokban. Az utolsó 10 nap gyűjtőútvonalára Szabó László naplójából kiolvasható, csak az nem, hogy Pável Ágoston az egyes házaknál valójában mit tevékenykedett. Szabó többes szám első személyben írta naplóját, így feltételezni lehet, hogy Pável vele együtt dolgozott. Naplójában jószerivel a Pável kérésének megfelelően kijelölt témán belül a fotózással egyenrangú rajzolást említi meg elsősorban. Fényképezésekre utal, de az egyes témaköröket nem említi meg. Mivel neki nem volt gépe, e megjegyzés alatt Pável Ágoston fotózására kell következtetnünk. Úgy tűnik, hogy ahogy a gyűjtésnek, úgy a fényképezésnek is jól kigondolt tematikai rendje volt.²⁶

A megmaradt 76 fényképfelvétel nagyjából 5 téma köré csoportosítható.²⁷

1. Népi építészeti felvételek

A Magyar Népi Építészeti Gyűjteményben fellelt felvételek egy-egy kisebb sorozata követhetővé teszi Pável Ágoston fényképezési útvonalát, rekonstruálni lehet a terepen történő mozgását. Augusztus 24-e szombat: „*jó napos idő volt, fényképezésre alkalmas.*” Ekkor készült a MNÉGY 12963 leltárszámú felvétele az Alsó-szer 34. számú háznál, ahol Horváth Antal vesszőfonású pajtakapuját kapta lencsevégre. Ezután a szomszédos Alsó-szer 36-os ház következett, MNÉGY 12964–12965 Zsoldos Antal háza: a „*régi boronás lakóházzal*”, illetve Zsoldos Antal oszlopos tornácos új istállója. Ezt követően az Alsó-szer 4-es ház került sorra, MNÉGY 12966–12967, ahol Visontai György *disznóólja és bolthajtásos istállója* került a fényképezőgép celluloid lemezére. Majd az Alsó-szer 42. számú ház oldalát fényképezte, a „*hajdinasárral bélelt keleti fekvésű fal*”-at. Hetedik felvételnél az Alsó-szer 42. számú háznál Avas Gergely *külső kamrájának* fotózására került sor, majd né-

25 43 db fotó, a megmaradt felvételek valamivel több, mint fele házszámhoz köthető. Ebből 14-et, a megmaradt fotók 1/5-ét sikerült naphoz is kötni Szabó László gyűjtőnaplója segítségével.

26 Ha a felvételeken pontos adatok lennének, akkor jól meg tudnánk figyelni Pável Ágoston fotózási szisztémáját. A megmaradt fotók közül 42 darabon szer- és házszám is szerepelt, gyakran a ház tulajdonosai is, így topográfiaileg meghatározhatóvá vált a helyszín, csak éppen a fotózás dátumának hiánya miatt nem lehetett a gyűjtő nyomon követnünk.

27 Részletes kifejtését, a felvételek felsorolását lásd: NAGY Zoltán: Savaria Értesítő 34 (2011) i. m. 239–240. oldalán részletesebben, 7 téma köré csoportosítva.

hány kockával később a Pap-szeren és a Pityer-szeren, legvégén pedig a Templom-szeren lévő *építészeti emlékek* kerültek lencsevégre, MNÉGY 12974, 12976, 12983, 12987. Szorosan nem kapcsolódnak e fényképek a gyűjtés általános téma- és gyűjtőköréhez, de közülük néhány – *hajdinával bélelt falszakasz*, MNÉGY 12968, és *egy hajdinatáblát* mutató kép SNF 1380 – tárgyuknál fogva mindenképpen a lehetséges illusztrációk köré sorolhatók.

2. Pillanatfelvételek – beállított fotók

Ezekből készült a legtöbb, számuk a két tucatot is meghaladja. Pável Ágoston egy fényképezni kívánt munkafolyamatot mímelgetve mesterséges módon emberi kontextusba helyezte azt attól függetlenül, hogy ez a cselekvés eredetileg hol történhetett. Nyilvánvaló ma már, hogy e felvételek hamis képet festenek a paraszti életmódról, hiszen megtévesztő a fényképezésre kiválasztott alkalmasnak ítélt helyszín. Napsütéses időben a ház udvarán nyilvánvalóan soha senki sem dagasztott délidőben kenyeret. A lisztezett dagasztótékno a mögötte álló növel azt a látszatot kelti, mintha ez a „*jelenet*” természetes volna. Ezek a beállított fényképfelvételek azért készülhettek ilyenformán, mert Pável tudatában volt annak, hogy a valóságban elesett munkafolyamatokat korlátozott lehetőségei – tanári elfoglaltsága miatt – nem tudja majd eredeti környezetben lefényképezni. Ezért kért levélben – a feladatot részletesen kifejtve²⁸ – segítséget az őrségi gyűjtését követően 1940. október 30-án a szalafői Tamaskó Alberttől²⁹ – akinek fényképezőgépe volt, és tudta, hogy szeretet fotografálni – azt, hogy a hajdina betakarításáról és csépléséről, a lennyüvéstől a lenmag-pogácsáig, a téli „*ruhaverés*”-ről, a „*tökkel teli mező*”-től a tökmagszárításon keresztül a vadfogó jeleneteken keresztül a törökig bezárólag készítsen neki a múzeum kontójára fényképfelvételeket. A biztonság kedvéért e 24 pontban részletezett kérést összefoglalva Csaba Józsefnek is megcímzett egy levelet, akitől később a rigászásról nagyszerű képeket kapott is, melyeket felhasználott 1942-ben megjelent publikációjában.³⁰ Tamaskótól azonban tudomásunk szerint egy felvétel sem érkezett. Pável Ágoston Szalafőn készített beállított képein szereplő tárgyak azonban valóságosak, a mögéjük állított gazda vagy gazdaasszony *munkaviselete* ma már a kutatók figyelmét is felkeltheti. Az általa készített fényképei közül néhány még a fenti fogyatékoságuk ellenére is alkalmas lett volna a Pável által gyűjtött témák illusztrálására – *Párulás az udvaron* SNF 1316, *Kölestörő mozsár asszonnyal* SNF 1298, *Hajdinakoptató férfi alakjával* SNF 1299, „*pelvás köles eresztése*” SNF 1338, *3 lencsomó* SNF 1319, *ruhasikálás* (mángorlás) SNF 1327.

3. Szezonális felvételek

Augusztus a terményszárítás fő szezonja. Könnyű volt fényképezni, mert több háznál éppen ez a munka volt a napi teendő. Sok esetben a felvételen szereplők meg sincsenek nevezve; úgy tűnik, a fotográfus csak éppen megragadta az adott pillanatot. Ilyen publikálásra alkalmas fotó a *szelelő asszony* SNF 1306, *mákszárítás* SNF 1307, *köles szárítás* SNF 1309, *termény szitálása* SNF 1395, *kóc összemorzsolása* „*rokka kóc*”-ra SNF 1329. Ide so-

- 28 NAGY Zoltán, Savaria Értesítő 33 (2010) i. m. 173. old. 130. számú lábjegyzetben: 24 pontban rögzített kérésnek felsorolásában 3 fotót a hajdina betakarításáról, 14 kockát a len betakarítása és feldolgozása tárgyköréből, 1 felvételt a téli mosásról, 5 képet a tök betakarításáról és feldolgozásáról, egyet pedig vadfogó eljárásról kért.
- 29 Savaria Múzeum Történeti Adattára K 281 XIV. 7. Pável Ágoston levele Tamaskó Alberthez 1940. október 31. Ugyanitt Csaba József csákánydoroszlói aljegyzőhöz címzett levele is megtalálható.
- 30 Lásd: *Néprajzi Értesítő* 1942. 2. 141–163. old. Érdekességként kell megemlítenem, hogy Csaba József felvételei a dolgozat másodközléséből [Pável Ágoston válogatott tanulmányai és cikkei, (1976) 103–124. old.] kimaradtak, noha a jegyzetekben Pável köszönetet mond értük Csaba József „*csákánydoroszlói segédjegyzőnek*”.

rolható még a *cséplés masinával* is SNF 136. Megjegyzendő, hogy két helyen is csépeltek ekkor, de csak egy felvétel maradt fenn az idő sodrában. A felvételeket tanulmányozva jól érzékelhető, hogy Pável Ágoston tudatosan kisebb fényképsorozatokat készített egy-egy témáról. A veszteségek jó része ezek teljes vagy részleges hiányából adódhat.

4. Őszi munkák előkészítése

Ide sorolhatók a teherhordás eszközei és tárgya is. Példa erre a *trágyás szekér* SNF 1331 és a *trágyadomb* SNF 1320. E témához illeszkednek még a házak udvarára *fényképezéshez kihordott ekék*,³¹ ekecsúsztatók és szekerek is. A megmaradt fotók közül különösen nagy számban maradtak meg az „*ekecsúsztatuk*”, melyekről azt feltételezzük, hogy Pável Ágoston e témakörrel külön is foglalkozni kívánt, de eddigi ismereteink szerint ezeket a tárgyakat ekkor még csak fotografálta. Gyűjtési szokásaihoz hasonlóan fontosnak tartotta, hogy ezeket a tárgyakat Szalafőn legalább 4–5 helyszínen fényképen rögzítse, örökítse meg még akkor is, ha többségük első látásra azonosnak tűnik.

Visontai Dániel Pityerszer 131. szám alatti házánál „régii pattogóbul font pajtakapuja” 1940. aug. (-) MNÉGY 12976.

5. Páruzás

Szabadban tárolt, levehető tejejú „*párukemencéről*” egy kétnézeti felvétel SNF 1349, 1399³² és egy hasonló kemencét ábrázoló rajz is fennmaradt. E két technika összevonása jól dokumentálja Pável törekvéseit. Ha a fénykép esetleg semmibe vész is, a rajz biztosan megmarad. Egy udvaron beállított jelenet is arra vall, hogy

Pável e téma iránt vonzódott. Vázlatosan maradt, publikált feljegyzéseiből kitűnik, hogy a mosás módozatait gyűjtőútján sikerült jól megragadnia.

A Szabó László csonkán megmaradt gyűjtőfüzetében³³ leírtak alapján az utolsó tíz nap terepi útvonalát lehet csak rekonstruálni. Ez a térölelő mozgás számbavétele alapot adhat arra, hogy hasonló módon képzeljük el a korábbi hetek gyűjtéstechnikáját is. Általában elmondhatjuk, hogy Pável Ágoston és Szabó László szorosan véve nem jártak egymást követően házról házra, nem tartózkodtak egy-egy helyen mindaddig, míg dolgukat aznap el nem végezték, hanem egy-egy ígéretes helyre vissza-visszatértek. Mozcásukat némelykor az esős idő erősen korlátozta, otthoni munkára kényszerítette őket.

31 A nagyobb számban fényképezett ekék típusa jól tanulmányozható Hodos község XIX. századi pecsétjének lenyomatán. Fényképét közölte: NAGY Zoltán: Hagyományos földművelés és állattartás. In: Az Őrségi Nemzeti Park. Őriszentpéter, 2016. II. kötet 576. old.: „*Hajlított gerendelyes faeke Hodos pecsétjében*”

32 E két fotó minden bizonnyal egymást követően készült. Leltárszámuk mégis nagyságrenddel eltér egymástól. Ez az eset arra jó példa, hogy bizonyítsa, a fényképleltározást nem készítették elő kellőképpen.

33 Szabó László jegyzetei. Néprajzi Múzeum EA 7822. 1940. aug.17–28. 12 old.

SZABÓ LÁSZLÓ RAJZ SZAKOS FŐISKOLAI HALLGATÓ PÁVEL ÁGOSTONNAL
TÖLTÖTT NAPJAINAK GYŰJTÉSI ÚTVONALA AUGUSZTUS 17–28. KÖZÖTT

1940. augusztus 17-én, szombaton Forján Kálmán (66) 25 holdas³⁴ parasztembernél az Alsó-szer 7. számú házánál kezdtek. Lenfeldolgozáshoz szükséges eszközöket „*fotografáltak*”³⁵ és rajzoltak. A lenfeldolgozás tárgykörében Pável gyűjtött is. Még ugyanaznap Zsoldos Gyula 14 holdas gazdálkodó³⁶ Alsó-szer 17. számú házába kopogtattak be, ahol Pável Ágoston „*ház adatlapot*” vett fel, majd fotót³⁷ és rajzot készítettek egy ruhaszárító rúdról, melyen éppen hagymát szárítottak. Egy székről, kenyértartó függő polcra³⁸ rajz is készült. Augusztus 18-án, vasárnap esős idő volt. Délelőtt 9 óra felé Visontai György (62) 34 holdon gazdálkodó³⁸ asztaloshoz mentek. Itt a lentermelés és feldolgozás részleteit, valamint gyűjtögetést, Visontai feleségétől pedig töktermelést és felhasználását gyűjtöttek. Az eső elállta után az asszony kint az udvaron láthatóan a fényképezés kedvéért lentörölközött mángorolt (SNF 1327). Vasárnap délután özvegy Péntek Jánosné Tamaskó Katalin 20 holdas parasztszszony „*rovátkolt gerendás házát*”, *homlokzati részét és egy látszati képet* rajzolt Szabó László. Pável a szalmakazlat fényképezte SNF 1325, és egy „*sziácskarikát*” (SN 59.1721.2) gyűjtött itt a múzeum számára. Néprajzi gyűjtéséről nincs említés. Augusztus 19-én, hétfőn „*fényképezésre alkalmas napon*” Kis György (85) 25 holdas³⁹ Csörgő-szer 174. szám alatti gazdálkodó házánál a *cséplésnél* tartottak „*megfigyelést*”. Néhány fénykép is készült *szalmázásról, kazalrakásról*. Szabó László szerint⁴⁰ lehetséges, hogy ide korábban nem terveztek gyűjtést, most csak a cséplés kedvéért tértek be ide. Dolguk akadhatott itt, mert két nap múlva visszatértek. Kis Györgytől a Csörgő-szer 167. számú házhoz mentek Jakosa Antal⁴¹ (55) ezermesterhez, ahol „*rengeteg fényképezni és rajzolni való anyagot fedeztünk fel*” – jegyezte naplójába Szabó László.⁴² „*Megmutatta műhelyét, az esztergályozást, fűrást, faragást.*” Pável Ágoston itt 12 tárgyat gyűjtött.⁴³ Az udvaron fényképezett is, *Jakosa 14 éves fiát két bádog vödörrel* (SNF 1332). Jakosától Tamaskó Sándorhoz (60), egy 40 holdas⁴⁴ parasztemberhez mentek. *A ház homlokzatát rajzolták*, feltehetően fényképezték is. Augusztus 20-án, kedden esős idő volt, „*csak keveset lehetett végezni*”. A lentermesztés hátralévő eljárását gyűjtötték. Délután Szabó László otthoni munkát végzett, rajzait rendezgette. Augusztus 21-én, szerdán Forján Kálmánnal az Alsó-szer 7. számú házban kezdtek. „*Fényké-*

34 Forján Kálmánnak volt még 900 töke szőleje, 1 lova, 4 tehene, 2 disznója.

35 A Szatyorkötés-ről SNF 1324, és egy trágyadombról készült felvétel SNF 1320 maradt meg.

36 Zsoldos Gyuláéknak szoba-konyha-kamra beosztású házuk volt. Az istállóban 4 tehenük is volt.

37 Ruhartató rúd fényképe SNF 1317.

38 Visontaiéknak a 34 hold birtokon belül 12 hold szántója, 6 hold rétje, 10 hold erdője, 6 hold legelője volt. Istállóiban 4 tehén, 2 borjú, három disznó volt.

39 Kiss Györgynek a 25 holdban 12 hold szántója volt. Istállójában 8 marha és egy borjú, hidasában 8 disznó élt.

40 A képekből csak egy maradt: SNF 1336 „*Masinázás Kis Györgynél. A gépet a vellázó alakja takarja el.*”

41 Jakosa Antal az I. világháborúban nyomorék lett a jobb kezére.

42 Szabó László rajzai megmaradtak, sőt a Pável Ágoston által korábban elkészített, géppel írt kéziratát posztumusz kiadták e rajzokkal együtt az *Ethnographiában* 1949-ben. A 144. oldalon a tökmagörlő, a 145. oldalon az ahhoz tartozó edények: fateknő, sajtár, valamint az őrlő garatjának részletrajza, a 146. oldalon a pírító, a 148. oldalon pedig az olajsajtó képe is megjelent. Az 1976. évi másodkiadásból viszont ezek mind hiányoznak.

43 Mécesst, játékhedűt, kis fakörzöt, fonálorsót, (SM 59.1750.1) 2 db formát hordókészítéshez (módlit), víz-hordó fát kötéllel (SM 59. 1732. 1), esztergályozott bors- vagy sótartót 2 darabot, cirokseprűt, kisebbet, nagyobbab.

44 Ebből 15 hold szántó volt. Az istállóban 1 ló, 3 tehén, 2 disznó volt.

pezésre alkalmas idő volt.” Pável fotózott is. Kint az udvaron az asszony – vélhetően ugyan-
csak a fotografálás kedvéért –, Vörös Netti csuhéból szatyrot kötött (SNF 1324). Szabó
László a konyhában tűzhely, annak „*páru*” részére tekintettel nemcsak rajzolt, hanem mé-
retet is vett róla. Ezt követően Jakosa Antalhoz mentek a Csörgő-szer 167. számú házba.
„*Fényképezni nem lehetett, mert sötét volt*” [a műhelynek használt kamrában]. Szabó László
a Jakosa által maga készítette sajtót rajzolta, és le is méretezte. Augusztus 21-én ismét Kis
György (85) Csörgő-szer 174. sz. házához mentek estefelé. Itt a jókedélyű öregtől „*sok ér-
dekes dolgot*” tudtak meg. Szabó arcképet is készített róla, és a ház egyéb részleteit is raj-
zolta. Augusztus 22-én „*esős időre virradtak*”, dél felé még mindig esett. Délután már elállt
az eső. Alsó-szeren Szabó László néhány apróbb szerszámot rajzolt. Pável Ágoston aznap

Zsohár Gyula házának hajdinasárral bélelt keleti fala.
Szalafő, Alsó-szer 42. 1940. aug. [24.] MNÉGY
12968.

tevékenységéről nem tudunk semmit.
Augusztus 23-a, péntek, egész délelőtt
az időt Jakosa Antalnál Csörgő-szer
167. sz. házban töltötték. Sok érdekes
dolog mellett „*fölvételezniünk kellett*”
– írja a néprajzi gyűjtésről Szabó
László – a tökmagtermelést és feldol-
gozást. Augusztus 24-én, szombaton
„*jó napos idő volt*”. „*Régi helyünkre
mentünk Pável Tanár Úrral*” – áll
naplójában. Forján Kálmán Alsó-szer
7. szám alatti házában a lenfeldolgo-
zást dokumentálták, illetőleg még pó-
tolni valójuk volt. Rajzok és
fényképek készültek a tilolóról, der-
gálóról, gombolyítóról, sulykolásról.⁴⁵

Augusztus 24-én, szombaton Zsoldos

Antal 70 holdas nagygazdához,⁴⁶ az Alsó-szer 35–36. szám alatti ház tulajdonosához mentek,
ahol „*cséplés körüli munkáról készültek felvételek*”. Fénykép készült Zsoldos Juliskáról,
„*a falu legszebb lányáról*”, aki nőegyleti tag is volt, szőni, fonni tanult. Egy tárgyat, egy
égerfa kérgéből készült „*kászlit*” is gyűjtött Pável a múzeumnak azon kívül, hogy 4 felvételt
is készített a pajta vesszőfonatos kapujáról, a régi boronás lakóházról, az új oszlopos, tor-
nácós istállóról és egy kis ekecsúsztatóról. Augusztus 25-én, vasárnap Óriszentpéteren temp-
locban volt Szabó László, majd ezután Zsohár Gyula 8 holdon gazdálkodó cipész Alsó-szer
42. szám alatti házában tettek látogatást. A füstöskonyha bejáratából próbált Pável fényképet
készíteni. Fotózott itt két kerek ekecsúsztatut (SNF 1330, 1323) is. *Lefényképezte, jelenetté
komponálta Zsohár Gyula sziaácsashatását az udvaron* (SNF 1328). Ezenkívül *egy hajdínával
bélelt falat is* lencsevégre kapott (MNÉGY 12968). Ugyanekkor 7 tárgyat is gyűjtött a mú-
zeum számára.⁴⁷ Augusztus 26-án Csörötnekre kirándultak a gyűjtőtábor diákjai, ezért, e
napon szünetelt a gyűjtés. Augusztus 27-én, kedden utoljára még az Alsó-szer 42. szám alatt
lakó Zsohár Gyulához mentek el, ahol *fényképfelvételek is készültek*.⁴⁸ Délután Szabó László

45 Egy felvétel sem maradt róluk.

46 Zsoldos Antalnak 6 tehene, 10 disznója volt.

47 „*2 db sziaácskarikát, vellaszorítót, borotvafenőt* (SM 60. 38.1) szőlőmaszítut, grábla szerszámot, grábla fogat.”

48 Nem maradtak fenn fotográfiák.

még kiment a szalafői temetőbe, ott néhány fejfát rajzolt le. 1940. augusztus 28-án naplóját e szavakkal zárta: „*Véglegesen rendbe szedtem a rajzokat, megszámoztam és átjavítottam. Pável Tanár Úrnál hagytam, aki tussal átmásoltatja, majd beküldi a központba. 70-en felül van a számuk. Délután pakoltam és Óriszentpéter felé elindultam.*”

FÜGGELÉK

PÁVEL ÁGOSTON 1940. ÉVI MEGJELENTETETT SZALAFŐI FELVÉTELEI
A SZAKIRODALOMBAN

Pável Ágoston válogatott tanulmányai és cikkei. Szerk.: S. Pável Judit Szombathely, 1976. IV. t. Jakosa Antal ezermester és fia, az olajsajtoló készítői [Szalafő, 1940. aug. 21.]. Pável-hagyaték.

M. Kozár Mária: Pável Ágoston „népies tárgyú fényképfelvételei. Vasi Szemle 1996. (50) 1. sz. 15–16. old.

2. kép: Jakosa Rezső két vödörrel SNF 1332, 3. kép: Párulás SNF 1316, 4. kép: Mángorlás SNF 1327, 5. kép: Köles törés famozsárban SNF 1298, 6. kép: Hajdinahántoló férfi SNF 1299.

Nagy Zoltán: Őrségi táj-és népkutató tábor Szalafő-Őriszentpéter, 1940–1941. Savaria a Vas megyei Múzeumok Értesítője 33 (2010) Szombathely, 2010. 145–179. oldal.

- 1. ábra: Lebontott pusztaház romjai SNF 1350 (147. p.). 2. ábra: Forján Kálmánné szatyrot köt SNF 1324. 3. ábra: Zsoldos Kálmán régi szekrénye SNF 1351. 9. ábra: Ruhaszáritu SNF 1317. 10. ábra: Masinázás SNF 1336.
- *Nagy Zoltán: A fotográfia és tárgyrajzolás jelentősége Pável Ágoston Őrségi gyűjtőútjain. Savaria – A Vas megyei Múzeumok Értesítője 34 (2011), Szombathely, 2011. 226–265. old.*
- 260. p. Hajdinatábla SNF 1380. 260. p. Kaszkalapálás a határban SNF 1315. 260. p. Köles szárogatás SNF 1309. 260. p. Köles (hajdina) hántoló férfival SNF 1299. 261. p. Párulás SNF 1316. 261. p. Vízhordó fiú SNF 1332. 261. p. A kenyérdagasztás szerszámai SNF 1300. 262. p. A Tamaskó család nőtagjai SNF 1314. 262. p. Három lencsomó SNF 1319. 262. p. Kópic és lisztesbödön SNF 1304. 263. p. Szántásban hagyott eke SNF 1335. 263. p. Eketaliga SNF 1352. Trágyás szekér járommal SNF 1331.
- *Nagy Zoltán: Hagyományos földművelés és állattartás. Az Őrségi Nemzeti Park II. Őriszentpéter 2016. 561–596. old.*
- 475. p. Terményszárítás ponyván. 482. p. Eke kettős járommal.
- Az 1940-ben készített 279 felvételnél csupán 76 maradt meg. A különböző publikációk során 26 db fotográfiát használtak fel, ebből három duplum. Tehát az összes Pável-fotó mindössze alig valamivel több, mint egynegyede kapott publicitást, a többi máig közöletlen maradt.
- Rövidítés: SNF= Savaria Múzeum Néprajzi fotótára